

*Слатвінська О.А., канд.біол.наук,
докторант Інституту професійно-технічної
освіти НАПН України*

ВИКОРИСТАННЯ «КЕЙС»-МЕТОДУ ЯК ЗАСОБУ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ДИДАКТИЧНИХ КОМПЛЕКСІВ У ПРОФЕСІЙНО- ТЕХНІЧНІЙ ОСВІТІ

**Слатвінська О.А. Використання „кейс”-методу як засобу для
формування дидактичних комплексів у професійно-технічній освіті**

Анотація. Характерною особливістю „кейс”-методу є створення проблемної ситуації з реального життя. Формування і використання дидактичних комплексів, які відповідають основним освітньо-виховним завданням діяльності ПТНЗ України, є перспективними засобами удосконалення фахової підготовки майбутніх кваліфікованих робітників.

Ключові слова. Метод Case-study, дидактичні комплекси, ПТНЗ, ПТО.

**Слатвинская Е.А. Использование "кейс"-метода как средства для
формирования дидактических комплексов в профессионально-
техническом образовании**

Аннотация. Характерной особенностью "кейс" - метода является создание проблемной ситуации из реальной жизни. Формирование и использование дидактических комплексов, которые соответствуют основным образовательно-воспитательным задачам деятельности ПТУЗ в Украине, являются перспективными средствами совершенствования профессиональной подготовки будущих квалифицированных рабочих.

Ключевые слова. Метод CASE-study, дидактические комплексы, ПТУЗ, ПТО.

**Slatvinska O.A. Using a "case" method as a means for forming didactics
complexes in teaching vocational education**

Abstract . A characteristic feature of the "case" - method is to create a problem situation from real life. Formation and use of didactics complexes are promising means of improving the professional training of skilled workers.

Keywords. method Case-study, vocational training pupils, didactics complexes.

Вступ

Невід'ємною складовою забезпечення цілісності навчально-виховного процесу в професійно-технічних навчальних закладах (ПТНЗ) , результатів навчання є узгодженість теоретичних і практичних дій у вивченні навчального матеріалу, систематичність і наступність у змісті, організаційних формах, прийомах, методах і технологіях навчання. Для втілення в життя інноваційних технологій необхідно кардинально переглянути учбові плани, зміст, методики профтех освіти (ПТО) і навчання. Формування і використання дидактичних комплексів (ДК), які відповідають основним освітньо-виховним завданням діяльності ПТНЗ України, є перспективними засобами удосконалення фахової підготовки майбутніх робітників. Доцільність цього зумовлюється об'єктивною необхідністю реалізації сучасної концепції загального розвитку ПТО . Це пов'язано з постійним зростанням ролі системного та інтегративного підходів у комплексних дослідженнях, зокрема з проблем підготовки фахівців для промислового, сільськогосподарського виробництва та сфери обслуговування [4-7].

Постановка проблеми.

У вітчизняній та зарубіжній педагогічній літературі висвітлені результати досліджень з проблеми створення різноманітних комплексів, що завжди було актуальним для науки, виробництва та освіти.. Однак наукових розробок по формуванню дидактичних комплексів на основі інтегративного підходу до навчально-виховного процесу у професійно-технічній школі обмаль. Широке впровадження таких комплексів на засадах інтегративного підходу гальмується недостатнім теоретичним опрацюванням їх дидактичних основ. Проблеми системного й комплексного підходу, інтеграції та управлінської діяльності, основні положення сучасної дидактики викладені в роботах (І.А.Зязюн, С.У.Гончаренко, Н.Ф.Тализіна, А.М.Алексюк, В.О.Онищук) та педагогіки професійно-технічної освіти (С.Я.Батишев, Н.Г.Ничкало, А.П.Беляєва, М.І.Думченко, М.М.Берулава, Г.Є.Гребенюк, О.І.Щербак, Ю.С.Тюнников, В.А.Семиченко, Б.О.Федоришин), психологічні аспекти інтеграції (О.М.Леонт'єв, Ю.А.Самарін, Л.С.Виготський, З.А.Решетова, В.А.Семиченко), інтеграції змісту та інформатизації професійної освіти (В.Ю.Биков, Г.С.Гуторов, В.А.Козаков), системний підхід до навчання (М.О.Данилов, Л.Я.Зоріна, О.С.Дубинчук, І.С.Якиманська) [4-7].

Інтеграція управлінського та дидактичного компонентів діяльності ПТНЗ у ДК спрямована на вирішення проблем, споріднених за певними ознаками або ж за приблизно однаковими методами їх вирішення. Така сукупність поетапно переростає у цілісний інтегративний дидактичний комплекс, який можна розглядати як компонент дидактичної системи в цілому[6]. За хронологічно-послідовною ознакою виділяють розвиток навчально-виробничого процесу від прийому учнів для навчання в училищі до завершення навчання (з урахуванням можливостей післядипломної освіти та підвищення кваліфікації, а також перекваліфікації- *“Професійний відбір”*). Такий комплекс охоплює наступні компоненти: профорієнтаційна робота, розробка матеріалів для перевірки знань учнів тощо. Дидактичний комплекс *“Адаптація”* передбачає освоєння учнів з новими умовами навчання, а *“Базова професійна освіта”* визначає шляхи оволодіння основними загальнопрофесійними знаннями, які слугують базою для освоєння певної професії. *“Спеціальна професійна освіта”* спрямована на спеціалізацію учнів залежно від соціальних вимог. Комплекс *“Творчість у професії”* спрямований на узагальнення діяльності названих вище комплексів і націлює учнів на ефективне використання отриманих знань та умінь, а також на розвиток важливих професійних якостей.

Аналіз актуальних досліджень.

Формування дидактичних комплексів для ПТНЗ того чи іншого профілю має певні особливості, які залежать передусім від специфіки і термінів професійного навчання. Важливою особливістю є також те, на базі якої загальноосвітньої підготовки (базової чи повної середньої освіти) організовано навчання у професійно-технічному закладі. Використання інноваційних методів викладання спец предметів в ПТНЗ передбачає необхідність підвищення якості знань учнів для сформування певної суми професійних знань, забезпечує можливість найскорішої перекваліфікації в випадку втрати роботи при теперішньому стані розвитку суспільства [9].

Формування дидактичних комплексів у закладах професійно-технічної освіти необхідно для:

- для підвищення якості фахової підготовки учнів професійно-технічної школи, причому споріднені дидактичні проблеми доцільно інтегрувати у спеціальні дидактичні комплекси за визначеними цільовими ознаками;
- складові ДК повинні мати властивості, спрямовані на забезпечення їх здатності до узгодженої взаємодії;
- інтеграція складових ДК породжує їх якісно нові властивості, що зумовлено властивостями інтеграції;
- ДК має структурно-функціональний характер внаслідок інтеграції, оскільки всі його складові розташовуються за ієрархією значущості чи відповідності до дидактичної цілі комплексу;
- збереження індивідуальних ознак складових дидактичного комплексу під

час їх інтеграції дає змогу керувати кожним компонентом зокрема;
– обсяг роботи в межах дидактичного комплексу є меншим, ніж загальна сума відповідних робіт, що виконуються з тією ж метою на основі якісних перетворень складових комплексу під час їх інтеграції;
– інтегративні процеси у дидактичному комплексі тісно пов'язані з процесами диференціації і навпаки [2,6].

Формування дидактичних комплексів є дуже важливим саме для професійних закладів освіти. Управлінські функції керівника професійно-технічного закладу освіти є більш складними в порівнянні з аналогічними функціями керівника загальноосвітньої школи, оскільки кількість принципів управління є більшою (за рахунок поєднання освітніх та виробничих аспектів діяльності училища). Інтегративний підхід дає змогу замінити декілька десятків функціональних блоків п'ятьма дидактичними комплексами, що значно полегшує роботу керівників училища та сприяє підвищенню якості професійної підготовки учнів [6] .

Сьогодні основні методичні інновації пов'язані з використанням активних, або як їх ще називають інтерактивних, методів навчання. Суть їх полягає у тому, що навчальний процес організовується на основі взаємодії, діалогу, в ході якого учні навчаються критично мислити, вирішувати складні проблеми на основі аналізу обставин і відповідної інформації, враховувати альтернативні думки, приймати продумані рішення, брати участь у дискусіях, спілкуватись з іншими людьми [1,3]. До провідних методів інтерактивних форм навчання відносяться тренінги, ділові та рольові ігри, навчальні групові дискусії, мозковий штурм тощо. Чільне місце в останній час посідає метод аналізу ситуацій (case-study) [1,8].

З методичної точки зору задовольнити такі вимоги можливо шляхом обґрунтування, розробки та впровадження у навчально-виробничому процесі новітніх педагогічних технологій , основу яких складають особистісно-орієнтований та діяльнісно-орієнтований підходи до професійної підготовки майбутніх фахівців. Саме до таких належать кейс-технології (метод аналізу ситуацій (case study)), які посідають, в останній час, значне місце поруч з тренінгами, діловими та рольовими іграми, навчальними груповими дискусіями, мозковим штурмом тощо. Характерною особливістю метода Case-study є створення проблемної ситуації з реального життя. Створений як метод вивчення економічних дисциплін, він застосовується також при вивченні медицини, юриспруденції, агрономії та інших наук.

Теоретичні засади застосування сучасних педагогічних технологій у навчальному процесі розкрито у працях І. Богданової, Е. Михайлова, В. Матірко, В. Полякова, Ю. Ткаченка, О. Сидоренка, Ю. Сурміна, В. Лободи, А. Фурда. Активні групові методи навчання інтенсивно розробляли такі вчені-психологи, як Л. Асімова, Н.Богомолова, Ю.Ємельянов, Д. Кавтрадзе, А. Смолкін та ін. Case study стала однією з

інтерактивних методик, що набула популярності у Великобританії, США, Німеччини, Данії та інших країнах (кейс-метод, метод аналізу ситуацій), розроблена англійськими науковцями М. Шевером, Ф. Едейем та К. Єйтс. Саме їй у світової практиці відводиться важливе місце для вирішення сучасних проблем у навчанні [1,2,3,10].

Мета статті полягає саме у висвітленні ідеї використання методів інтерактивного навчання, зокрема „кейс”-методу як засобу для формування дидактичних комплексів у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу.

Проблема впровадження методу case-study в практику професійно-технічної освіти в даний час є вельми актуальною, що обумовлюється двома тенденціями [1,3]:

- перша витікає із загальної спрямованості розвитку освіти, її орієнтації не стільки на отримання конкретних знань, скільки на формування професійної компетентності, умінь і навичок розумової діяльності, розвиток здібностей особи, серед яких особлива увага приділяється здібностям до навчання, зміни парадигми мислення, умінню переробляти величезні масиви інформації;
- друга витікає з розвитку вимог до якості фахівця, який повинен володіти також здатністю оптимальної поведінки в різних ситуаціях, відрізнитися системністю і ефективністю дій в нестабільних умовах сьогодення.

Цінність кейс-методу полягає в тому, що він одночасно відображає не тільки практичну проблему, а й актуалізує певний комплекс знань, який необхідно засвоїти при вирішенні цієї проблеми, а також вдало суміщає навчальну, аналітичну і виховну діяльність, що безумовно є діяльним і ефективним в реалізації сучасних завдань системи освіти.

Введення державного стандарту професійної освіти, зокрема аграрного профілю, а саме підготовка фахівців інтегрованої професії: слюсар з ремонту сільськогосподарської техніки та устаткування, тракторист – машиніст сільськогосподарчого виробництва категорії «А», «В», водій автотранспортних засобів категорії «С» - потребує розробки питань дидактичного забезпечення, спрямованого на вдосконалення комплексно-методичного забезпечення, створення навчальних комплексів спецдисциплін.

Основою використання будь-якої методики при вивченні спецдисциплін є комплексне методичне забезпечення навчального процесу. Кожен викладач працює над створенням цього забезпечення своєї дисципліни: планування, розробки і створення оптимальної системи (комплексу) навчально-

методичної документації, засобів навчання, необхідних для забезпечення повного і якісного процесу навчання учнів професій у межах змісту й часу, що визначаються відповідно до навчальних планів і програм.

Зміст і складові навчально-методичного комплексу варто поділити на дві групи: інваріативну і варіативну. Інваріантна складова містить лише потрібні компоненти, без яких руйнується авторська дидактично-методична концепція, вони тісно пов'язані між собою, доповнюючи одна одну. Це: програми, навчальні посібники, методичні посібники, хрестоматії, лабораторні практикуми. До варіантної складової віднесено додаткові матеріали (дидактичні матеріали, науково-популярна література, довідники, методичні розробки тощо).

Багатоаспектність функцій, що покладаються на навчально-методичні комплекси, визначає їхнє значення. Зокрема, діагностування навчальних досягнень дає змогу аналізувати процес засвоєння матеріалу, виявляти прорахунки в структурі знань, умінь, навичок. Організація самостійної пізнавальної діяльності учнів у процесі виконання різнорівневих завдань дає змогу проектувати навчально-виховний процес, а його моніторинг в обсязі державного стандарту визначає відповідний рівень навчальних досягнень, виявляє і фіксує його за допомогою якісних, кількісних показників. Методична функція дає змогу організувати роботу викладача, визначити її ефективність, виявити та усунути недоліки, накреслити перспективні зміни за наявною якісною та кількісною інформацією в межах «зворотного зв'язку».

Навчально-методичний комплекс забезпечує зв'язок «учень-навчальна система-викладач», поєднуючи можливості нових інформаційних технологій, традиційні методи навчання та традиційне інформаційно-методичне забезпечення.

Педагогічний програмний засіб спрямований на системний підхід щодо створення навчально-методичних комплексів дисциплін загально-професійної, професійно-теоретичної, професійно-практичної та загальноосвітньої підготовки відповідно до змісту державних стандартів професійно-технічної освіти. Для досягнення цієї мети методичний арсенал кожного педагога-новатора повинен спиратися на цілу низку сучасних інноваційних технологій. Зважаючи на це запровадження методу case-study в практику професійно-технічної освіти в даний час є вельми актуальним.

Метод Case Studies ефективний, насамперед, для формування таких ключових професійних компетенцій учнів в процесі навчання, як комунікабельність, лідерство, вміння аналізувати в короткі терміни великий обсяг неупорядкованої інформації, прийняття рішень в умовах стресу та недостатньої інформації. Разом з тим, метод Case Studies не настільки "інноваційний" як такі більш нові технології навчання, як метод навчання дією, тренінги, комп'ютерні навчальні програми та стимуляції. Якщо проаналізувати навчальні методики, використані в бізнес-навчанні за принципом їх розвитку – від традиційних до більш інноваційних, – місце методу Case Studies буде посередині [1].

Акцентування уваги на активній участі учнів ПТНЗ у вивченні та обговоренні кейсів — це відмінна особливість західного стилю навчання, яке за основу навчального процесу бере самостійну роботу учнів, їх ініціативність, відоме "розталкування ліктями", хоча останнє і передбачає певні "правила гри", розповсюджені на роботу в командах.

Не дивлячись на пріоритет "процесної" компоненти в методі Case Studies, він не може застосовуватись без предмету обговорення — самої конкретної ситуації. У ході довгого розвитку та затвердження цієї технології бізнес-освіта накопичила десятки, якщо не сотні тисяч кейсів, стиль яких варіюється – від багатоаркушних гарвардських ситуацій, свідомо перевантажених інформацією, до компактних та по-своєму непростих, але елегантних – одноаркушних, які зустрічаються в практиці західноєвропейських шкіл бізнесу [3,10].

При спробі виділити суттєві риси конкретної ситуації необхідно зупинитися на наступних принципах:

По-перше, навчальна ситуація навмисне готується (пишеться, редагується, конструюється) для навчальних цілей. Методична розробка конкретних ситуацій, що використовуються для обговорення різних навчальних цілей, повинна створити творчу та одночасно цілеспрямовану атмосферу, яка управляється в процесі обговорення.

По-друге, кейс повинен відповідати певному концептуальному полю того учбового курсу чи програми, в рамках якого він розглядаються. Кейс тому і учбовий, що вчить, формує певні професійні навички в контексті конкретного наукового та методичного світогляду. Інакше ми отримаємо не цілеспрямований та несистематичний розвиток професійних якостей учня, а випадкове, головним чином суб'єктивне, сприйняття окремих сторін.

По-третє, кейсів може бути багато, але при різних їх різновидах робота з ними повинна навчити учнів аналізувати конкретну інформацію, простежувати причинно-наслідкові зв'язки, виділяти ключові проблеми та тенденції в бізнес-процесах.

Метод case-study – інструмент, який дозволяє застосувати теоретичні знання для вирішення практичних завдань. Метод сприяє розвитку в учнів самостійного мислення, уміння вислуховувати і враховувати альтернативну точку зору, аргументовано висловити власну. За допомогою цього методу учні мають можливість проявити і удосконалити аналітичні навички, навчитися працювати в команді, знаходити найбільш раціональне вирішення поставленої проблеми.

Передбачається, що у реальному житті не існує однозначно правильних рішень. Суть навчання методом case-study полягає в тому, що кожен пропонує варіанти, виходячи із знань, які є у нього в наявності, практичного досвіду та інтуїції.

Основна функція методу case-study – вчити учнів вирішувати складні неструктуровані проблеми, які не можливо вирішити аналітичним способом. Кейс активізує, залишаючи їх наодинці з реальними ситуаціями.

Кейс-метод виступає специфічним практичним методом організації навчального процесу, методом дискусій з погляду його стимулювання і мотивації, а також методом лабораторно-практичного контролю і самоконтролю.

Кейс-метод можна уявити в методологічному контексті як складну систему, в яку інтегровані інші, простіші методи пізнання. У нього входять: моделювання, системний аналіз, проблемний метод, уявний експеримент, методи опису, класифікації, ігрові методи, які виконують в кейс-методі певні ролі.

Письмовий опис кожної ситуації повинен містити:

1. титульний лист з короткою назвою кейса, яка легко запам'ятовується (в додатку вказано прізвище автора та рік написання);
2. вступ, де згадується мета кейсу, розповідається про історію його написання, зазначається час початку дії;
3. основну частину, де міститься головний масив інформації, внутрішня інтрига, проблема;
4. заключення, де ситуація може "зависати" на тому етапі свого розвитку, який потребує відповідного рішення цієї проблеми.

У методиці навчання, що базується на розробці і обговоренні "певним чином" конкретних ситуацій, крім власне самої ситуації, повинно бути забезпечено і відповідний інформаційний та методичний її супровід. Дуже часто важливу, але другорядну інформацію, пов'язану з внутрішньою проблемою кейса, переносять у додатки. Взагалі, в західній традиції розробки ситуації є майже обов'язковим надання копії фотографій і публікацій продукції, опис її виробничої та торгової інфраструктури, її додаткові матеріали, що стосуються її історії та сучасного життя. Ці додаткові матеріали даються у додатках [10].

Крім додатків, повний комплект під назвою "навчальна конкретна ситуація" містить заключення по ситуації, де викладається її "рішення" ситуації, зазвичай, надається уява про розвиток ситуації у реальному житті, і, що більш важливо, пояснювальна записка для викладача (teaching note). Остання описує методичні особливості роботи з ситуацією у "класі", авторський аналіз ситуації, тобто цінні поради, без яких для викладача, що планує використовувати цю конкретну ситуацію, робота з нею стає повною імпровізацією.

Що стосується комп'ютерних версій ситуацій, то це, безперечно, найефективніший, хоча й більш дорогий, ніж традиційний шлях розвитку цієї методики в сучасних умовах. Особливо важливі інноваційні підходи в розробці ситуацій роботі з ними у програмах дистанційного навчання.

Роботу над кейсом поділяють на два основні етапи: домашня самостійна робота та робота в аудиторії.

І етап – заздалегідь складені кейси викладач роздає учням не пізніше як за день до заняття. Учні самостійно розглядають кейс, підбирають додаткову інформацію, літературу для його вирішення.

II етап – заняття розпочинаються з контролю знань учнів, з'ясування центральної проблеми, яку необхідно вирішити. Група учнів розподіляється на малі робочі групи, їм надають різні ситуації для вирішення кейсу або всім однакові. Викладач контролює роботу малих груп, допомагає, уникаючи прямих консультацій. Учні можуть використовувати допоміжну літературу, підручники, довідники. Кожна мала група обирає «спікера», який на етапі презентації рішень висловлює думку групи. У ході дискусії можливі питання до виступаючого, виступи і доповнення членів групи, викладач слідкує за ходом дискусії і шляхом голосування обирається спільне вирішення проблемної ситуації. На етапі підведення підсумків викладач інформує про вирішення проблеми в реальному житті або обґрунтовує власну версію і обов'язково оприлюднює кращі результати, оцінює роботу кожної малої групи і кожного учня [8,10] .

Таким чином, треба визначити, що застосування викладачем кейс-методу з одного боку стимулює індивідуальну активність учнів, формує позитивну мотивацію до навчання, зменшує кількість «пасивних» і невпевнених у собі учнів, забезпечує високу ефективність навчання і розвитку майбутніх фахівців, формує певні особистісні якості і компетенції, а з другого дає можливість самому вчителю самовдосконалюватись, по-іншому мислити й діяти та оновлювати власний творчий потенціал.

Ефективність навчання за допомогою кейс-методу очевидна. Учнів надається можливість перевірити теорію на практиці, активізувати свої здібності, творчо мислити. З іншого боку, практична ситуація викликає інтерес до процесу навчання, оскільки стає видно, яких теоретичних знань не вистачає для вирішення проблеми.

Кейсові методи навчання – навчання через аналіз типових ситуацій. В результаті чого учні ПТНЗ отримують можливість розглядати проблеми, події, теми в перспективі, що допомагає їм зрозуміти, яким чином створюється знання. Специфічною рисою багатьох ситуаційних завдань є множинність припустимих рішень. Особливістю цих завдань є те, що при їхньому рішенні вчитель та учні виступають як рівноправні партнери, які разом вчаться вирішувати значущі для них проблеми. Використання методу аналізу конкретних ситуацій може сприяти зміні характеру відносин не тільки між учителями та учнями, а й між учнями, оскільки в них буде складатися потреба у спільній діяльності, спрямованій на пошук оптимального вирішення значущих для них проблем.

Зміні характеру відносин учасників освітнього процесу буде сприяти також інший підхід до планування навчальних занять, обумовлений включенням у навчальний процес ситуаційних завдань. Зараз заняття плануються відповідно до змісту навчальних програм: фрагмент навчальної програми стає темою заняття. Тема заняття перетворюється в його мету - треба засвоїти певний фрагмент змісту, обов'язкового для вивчення навчального матеріалу. Такому підходу до планування занять відповідає орієнтація на мотивацію навчального обов'язку.

Включення у зміст навчальних предметів ситуаційних завдань дозволяє змінити підхід до визначення тем навчальних занять. Частина тем може бути сформульована у вигляді питань, що містяться в ситуаційних завданнях. Використання методу case-study при викладанні низки предметів дозволить посилити пізнавальний інтерес учнів до навчання, сприятиме розвитку дослідницьких, комунікативних, творчих навичок майбутніх фахівців. Але практика його використання у ПТО робить тільки перші спроби.

Висновки.

Інтегративні дидактичні комплекси сприяють формуванню і розвитку ряду важливих професійних якостей учнів, позитивно впливають на їхній загальний розвиток і мотивацію навчання та сприяють значному зниженню перевантаження учнів професійно-технічної школи. Використання інформаційних можливостей, найсучасніших технологій (зокрема методу case-study), а також їх поєднання у навчальному процесі створює нову методологію організації та практичної реалізації навчального процесу під час вивчення різних дисциплін в ПТНЗ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- 1.Багиев Г. Л., Наумов В. Н. Руководство к практическим занятиям по маркетингу с использованием кейс-метода [Електронний ресурс]. // Энциклопедия маркетинга. – Режим доступу: <http://www.marketing.spb.ru/read/m21/>
2. Гордійчук Г. Б. Современные информационные технологии в образовании: методология и проблематика использования // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. пр. у 2-х частинах. – Київ-Вінниця: ДОВ „Вінниця”, 2002. – Ч. 1. – С. 391-395.
- 3.Долгоруков А. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.vshu.ru/>
4. Камінський Б.Т. Формування дидактичних систем у професійно-технічній освіті (інтегративний підхід) // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1999. – №1. – С.169-173.
5. Камінський Б.Т. Проблема інтеграції дидактичних комплексів у цілісну педагогічну систему // Наукові записки: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. – 1999. – Ч.2. – С. 63-69.
6. Камінський Б.Т. Формування дидактичних комплексів у професійно-технічних училищах електро- і поштового зв'язку (інтегративний підхід) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти»/ Б.Т.Камінський –К., 2000. – 20 с.
7. Костін Я.А. Дидактичні умови взаємодії учителя і учнів засобами

інноваційного програмово-методичного забезпечення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 « теорія навчання »/ Костін Я.А – К., 2008. – 20 с.

8. Миронець О.М. Використання кейс-проектів для ПТНЗ сільськогосподарського профілю. Удосконалення управління регіональною системою професійно-технічної освіти в Україні. – Дніпропетровськ : Інформаційно-аналітичний збірник за підсумками обласного ярмарку педагогічної та учнівської творчості професійно-технічних навчальних закладів , 2008. - С. 19-23.

9. Петрова М. Я. Сучасне дидактичне забезпечення підготовки кваліфікованих робітників аграрного профілю // Педагог професійної школи[Текст]: Методичний посібник (за матеріалами Всеукраїнського науково-методичного семінару «Інноваційні методики у професійній підготовці кваліфікованих робітників (21 вересня 2009 р.)» /За заг. ред. Т.М.Герлянд. – К.: ІПТО НАПН України, 2009. - Вип. 1. – с.13-21.

10. Ситуационный анализ, или Анатомия Кейс-метода / Под ред. д-ра социологических наук, профессора Сурмина Ю.П. – Киев: Центр инноваций и развития, 2002. – 286 с.